

¹¹ Сімонович Д. В. Правова сутність та система кримінальних процесуальних гарантій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. (9). С. 310–313.

¹² Кириченко В. Л. Підстави здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в особливій процесуальній формі. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування*: монографія за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1049–1070.

¹³ Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3768>

¹⁵ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. С. 412.

Резюме

Гольдберг Н. О. Застосування примусових заходів медичного характеру як окрема диференційна кримінальна процесуальна форма.

У статті розглядаються питання щодо дефініції та значення для сучасного кримінального процесу диференціації кримінальної процесуальної форми. Особлива увага приділяється провадженню з ускладненою кримінальною процесуальною формою, зокрема, особливому провадженню щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Ключові слова: процесуальна форма, диференціація кримінальної процесуальної форми, примусові заходи медичного характеру, диференціація, стан неосудності, кримінальне провадження.

Summary

Natalia Goldberg. Application of compulsory medical measures as a separate differential criminal procedural form.

The article deals with the issues of definition and significance of differentiation of criminal procedural form for modern criminal procedure; special attention is paid to proceedings with a complicated criminal procedural form, in particular, special proceedings on the application of compulsory medical measures.

Having analyzed the criminal procedural legislation on the application of compulsory medical measures, we can conclude that the legislator has separated this category of cases into a separate differentiated proceeding. We believe that the unification of such proceedings is based on the following common factors, namely: the legal status of the person who committed the criminal offense; expansion of guarantees of the rights and legitimate interests of the person who committed the criminal offense; and the establishment of a separate procedural procedure for criminal proceedings. The legislative consolidation of these criteria makes it possible to separate proceedings on the application of compulsory medical measures into a separate differential proceeding. All of these and a number of other features allow us to conclude that proceedings on the application of compulsory medical measures are a type of special proceedings which, mainly due to its specific subject, differs from general criminal proceedings under the CPC of Ukraine in terms of complexity.

Key words: procedural form, differentiation of the criminal procedural form, compulsory medical measures, differentiation, state of insanity, criminal proceedings.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.36

УДК 343.13

І. В. КАНФУІ

*Іван Васильович Канфуї, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України**

ORCID: 0009-0003-2083-9647

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТИПУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. Минуло 11 років з часу прийняття Верховною Радою України чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України). Однією із найсуперечливіших його новел став інститут процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. До цього часу це питання у середовищі науковців і практиків залишається надзвичайно дискусійним. Наразі залишається доктринально невизначеним поняття «процесуального керівництва», обговорюються причини вкрай низької ефективності кримінального процесуального закону, доцільність наданих при цьому прокурорам повноважень тощо. Водночас практично без уваги дослідників залишається питання щодо пов'язаності інституту процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням з типом кримінального процесу, запровадженим у державі.

© І. В. Канфуї, 2023

* *Ivan Kanfui, PhD (Law), associate professor of the Department of Criminal Law and Procedure, Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з підготовкою та прийняттям КПК у науковому середовищі точилися жваві дискусії. На той час питанням, пов'язаним з новелами кримінального процесуального закону, присвятили свої дослідження В. Бабкова, І. Басиста, В. Галаган, А. Гнатюк, Ю. Гришин, О. Литвинчук, Д. Мірковець, В. Півненко, М. Погорецький, В. Попелюшко, М. Руденко, О. Хаваліц, П. Цимбал, М. Черноусько, В. Юрчишин і багато інших науковців та практиків. Останніми роками проблемам процесуального керівництва значну увагу приділяли як дехто із зазначених науковців, так і Я. Бурлака, М. Городецька, М. Гузела, В. Клочков, В. Липівський, Н. Слотвінська, В. Сущенко, Ж. Удовенко та ін.

Здебільшого останні дослідження стосуються питань, пов'язаних з нинішнім станом процесуального керівництва, які тим чи іншим чином, на думку дослідників, негативно впливають на стан досудового розслідування у державі. До них можемо віднести проблеми доктринальної та законодавчої невизначеності понять «процесуальне керівництво» та «прокурорський нагляд»^{1,2,3}, співвідношення цих понять⁴, недоліків у організації та правовому регулюванні самого процесуального керівництва^{5,6}, окремі проблеми повноважень прокурора при виконанні тих чи інших слідчих (розшукових) дій⁷ тощо.

Формулювання мети статті. Водночас поза увагою науковців і практиків залишається питання, пов'язане з дослідженням наявності й відсутності певного зв'язку між процесуальним керівництвом прокурором досудовим розслідуванням та типом кримінального процесу, започаткованим у державі. На нашу думку, вирішення цієї проблеми значною мірою мало б прояснити алгоритм реформування кримінального процесу в Україні.

Викладення основного матеріалу. Один із членів робочої групи з підготовки проекту Кримінального процесуального кодексу України М. Погорецький стверджує, що «у ньому закладена змагальна модель кримінального процесу»⁸. З таким категоричним посилом важко погодитися, оскільки зміст КПК викликає певні сумніви щодо цього.

Чинний КПК містить значну частину положень, особливо тих, які регламентують досудове розслідування, притаманний змішаному типу кримінального процесу. Це і наявність окремого слідчого апарату, це і збереження таємниці слідства, це і нерівність сторін у процесі. Останнє є категорично неприйнятним для змагального типу кримінального процесу. Мають місце й інші обставини, які свідчать про те, що КПК, як і його проект, не уособлює змагальний тип кримінального процесу. Про це ми зазначали ще у 2017–2018 роках⁹.

Визнання змагального типу кримінального процесу більш прогресивним, більш демократичним, на нашу думку, є достатньо суб'єктивним. Посилання ряду науковців на законодавство та практику організації процесуальної діяльності уповноважених державою органів певних країн (Молдова, Німеччина, Італія), як на аргумент на користь такої позиції, викликає абсолютно обгрунтоване заперечення її з посиланням на організацію процесуальної діяльності за змагальним типом (Франція). Адже ні в кого не виникне бажання стверджувати, що кримінальний процес Франції менш демократичний і прогресивний, ніж такий же процес тієї ж Німеччини.

Водночас видається доволі цікавою можливість порівняти ці два типи кримінального процесу саме на прикладі ролі прокурора в досудовому розслідуванні.

На нашу думку, очевидним і загальноприйнятним є положення, за яким при організації кримінального процесу за змагальним типом сторона обвинувачення і сторона захисту мають рівні права. Адже за інших умов мова про будь-яку змагальність не може йти в принципі.

При цьому сторону обвинувачення представляє саме прокурор, який є процесуальним керівником із повним набором повноважень, достатніх для виконання цієї функції. Внаслідок такого процесуального стану прокурор є єдиною особою в очах суспільства, яка забезпечує всю повноту і законність досудового розслідування й несе повну відповідальність як за його результати, так і за дотримання при цьому вимог закону.

Рівна прокуророві за своїми можливостями сторона захисту, окрім того, здійснює своєрідний контроль за законністю прийнятих прокурором рішень і його дій чи бездіяльності.

Зрозумілим є те, що при змагальному типі кримінального процесу необхідність у наявності будь-якого слідчого апарату відсутня апriorі, оскільки саме прокурор дає відповідні доручення і завдання щодо збору необхідної інформації, здійснює її процесуальну оцінку, визначає порядок та час її використання тощо.

Змішаний тип кримінального процесу побудований на нерівності сторін при досудовому розслідуванні. У зв'язку з цим виникає необхідність розділенні певних груп повноважень, спрямованих на:

- збір доказової інформації, встановлення особи, яка вчинила ті чи інші дії, здійснення кваліфікації кримінального правопорушення тощо;
- забезпечення дотримання законності при прийнятті рішень, вчинення дій чи бездіяльності учасниками процесу тощо;
- здійснення судового контролю за прийняттям у ході досудового розслідування процесуальних рішень з питань, які зачіпають основоположні права та свободи особи.

Отже, стає зрозумілою доцільність утворення окремого слідчого апарату, необхідність позбавлення прокурора функції досудового розслідування, запровадження та посилення судового контролю на стадії досудового розслідування.

Зрозумілим є і те, що при змішаному типі кримінального процесу є неможливим з принципових позицій об'єднання в одній процесуальній особі функції збору доказів, тобто фактичного проведення досудового розслідування, та функції нагляду за дотриманням при цьому законності, що у кримінальному процесі вже стало загальним місцем.

Велика кількість науковців виправдовують можливість і правомірність здійснення прокурором певних процесуальних дій високим рівнем відповідальності, покладеної на нього як на процесуального керівника. Про це у своїх роботах зазначали І. Басиста, В. Галаган, Ж. Удовенко, Д. Аладочкін та ін.

Водночас рівень цієї відповідальності обмежується передбаченою ст. 37 КПК¹⁰ можливістю відсторонення процесуального керівника від виконання покладених на нього функцій. Якщо це і є та висока відповідальність, то що тоді є її відсутність?

Наразі наукові дослідження, що стосуються проблем процесуального керівництва, базуються на сприйнятті чинного законодавства, як кримінального процесуального, так і конституційного, як такого, яке є правильним та обґрунтованим. Сам факт наявності певних положень у Конституції України, КПК та інших нормативних актах є певною індульгенцією для них.

Водночас сама історія запровадження цього інституту дає підстави для значних сумнівів щодо таких висновків.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України свідчить, що законодавець ввів у КПК на стадії досудового розслідування певні елементи, які дозволили прокурору зберегти за собою здійснення функції досудового розслідування, якої прокуратура була позбавлена в ході конституційної реформи. Водночас слід зауважити, що об'єктивно ніщо не заважало законодавцю запровадити в Україні кримінальний процес змагального типу, однак, незважаючи на це, у нормах КПК, які регламентують досудове розслідування, збережено інститут органів досудового розслідування, підтверджено відсутність рівності сторін, передусім обвинувачення та захисту. За таких умов сам інститут процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням видається як погано прихована спроба зберегти за органами прокуратури вирішальний вплив на прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях.

У зв'язку з цим не можна не згадати зауваження О. Литвинчука, що авторам проекту доцільно було б «визначитися з тим, яким же буде майбутній тип кримінального судочинства. Якщо курс узятий на змагальний процес, то слідчому в ньому немає місця взагалі. Керувати розслідуванням злочинів, акумулювати докази обвинувачення повинен прокурор (обвинувач) і саме він, а не співробітник поліції (міліції), повинен спілкуватися зі слідчим суддею. Тільки прокурор повинен приймати важливі для справи рішення на досудових стадіях, а не погоджувати чи затверджувати чийсь клопотання. Однак змагальний процес не може поєднуватися з тією великою кількістю процесуальних документів, а також правил їх оформлення, які існують у судочинстві змішаного типу. Аналіз проекту дає підстави говорити, що саме останній тип закладений у ньому»¹¹.

Наразі значною є кількість науковців, які досліджують питання здійснення прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, наводячи обставини, які свідчать про доцільність цього. Цікавими є висновки, запропоновані М. Городецькою¹², Я. Бурлакою¹³ та низкою інших науковців.

Необхідно відзначити, що процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням не є негативним і неприйнятним явищем. Проте і згадані вище дослідження, і практика застосування чинного кримінального процесуального законодавства у частині процесуального керівництва досудовим розслідуванням з очевидністю доводять, що в такому вигляді, як воно запропоноване та здійснюється на теренах України, всі позитивні якості, на які звертають увагу його прибічники, нівелюються.

Для створення ефективного алгоритму функціонування спеціально уповноважених державних органів на стадії досудового розслідування, на нашу думку, має бути дотримана одна умова, а саме: чітко визначено тип кримінального процесу, який запроваджується, та вжито заходів щодо неухильного дотримання теоретичних і практичних засад у процесі реформування. Будь-які намагання обмежитися частковими заходами з метою створення видимості реформ призведуть до негативних наслідків, чому прикладом є нинішній стан кримінального процесу в Україні.

Водночас не можна не погодитися з думкою М. Шумила щодо реформування досудового провадження: «Нову конструкцію досудового провадження в жодному разі не можна готувати на платформі чинного КПК, а в її основу має бути покладена теоретично опрацьована засада чіткого розподілу функцій розслідування, обвинувачення, захисту, прокурорського нагляду, судового контролю і вирішення справи по суті, що повинно на ділі, не на словах, забезпечити послідовну реалізацію конституційного принципу розподілу влад»¹⁴.

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що сучасний стан процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням беззаперечно свідчить про недопустимість у законотворчій діяльності підміняти глибоке розуміння предмета нормативного регулювання палким бажанням досягти задекларованих (а іноді й прихованих) цілей.

Водночас подальше реформування кримінального процесу, необхідність якого ще більше підтверджує практика застосування чинного КПК, має бути спрямоване на усунення наявних недоліків. Викладене, своєю чергою, потребує глибокого подальшого дослідження поточного стану речей.

Привертає до себе увагу практична відсутність досліджень з питань, пов'язаних із відповідністю того чи іншого типу кримінального процесу історичним традиціям нашої держави і народу.

¹ Липівський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 165–169.

² Аладочкін Д. П. Правова природа процесуального керівництва прокурором. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. Харків, 2018. С. 128.

³ Мірковець Д. М. Поняття, мета, завдання та принципи процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 178–189.

⁴ Чорний Д. М. Співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/> (дата звернення: 10.07.2023).

⁵ Сущенко В. М. Прокуратура у пошуках себе: нагляд чи процесуальне керівництво. URL: <https://eapl.com.ua/comments/prokuratura-u-poshukah-sebe-nahlyad-chy-protseusualne-kerivnytstvo/> (дата звернення: 09.08.2023).

⁶ Клочков В. Організація і процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 260–267.

⁷ Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Повноваження прокурора на проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні: окремі проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 16–25.

⁸ Воліна Т. Завідувач кафедри правосуддя КНУ Микола Погорецький: «Без покращення процедури розшуку реформування досудового розслідування не піде на користь». *Закон і бізнес*. 09.01–19.01.2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/131462.html> (дата звернення: 12.04.2023).

⁹ Галаган В. І., Канфуї І. В. Процесуальні правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування: монографія. Київ, 2018. С. 9.

¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

¹¹ Литвинчук О. І. Щодо процесуальної незалежності та самостійності слідчого за проектом КПК. URL: <http://www.corg-lguvd.lg.ua/d120107.html> (дата звернення: 13.02.2015).

¹² Городецька М. С. Щодо можливості провадження досудового розслідування прокурором. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 207–213.

¹³ Бурлака Я. А. Прокурорський нагляд за додержанням слідчим законів під час проведення досудового розслідування. *Наше право*. 2020. № 4. С. 92–98.

¹⁴ Шумило М. Є. Нормативно-правова модель досудового розслідування за чинним КПК: теоретичні і практичні проблеми та шляхи їх вирішення. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 262–266. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/57/50> (дата звернення: 14.08.2023).

Резюме

Канфуї І. В. Процесуальне керівництво прокурора на стадії досудового розслідування через призму типу кримінального процесу.

Метою статті є намагання звернути увагу наукового співтовариства на недосліджений у доктринальному сенсі зв'язок між типом кримінального процесу та інститутом процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням.

Під час опрацювання поставленого питання звернуто увагу на ту обставину, що дослідження останніх років зосереджені на намаганні науковців узгодити положення чинного кримінального процесуального законодавства щодо процесуального керівництва з традиційними алгоритмами діяльності спеціально уповноважених державних органів на стадії досудового розслідування. При цьому поза увагою дослідників залишаються суттєві недоліки як самого чинного Кримінального процесуального кодексу України, так і концептуальні прорахунки його авторів щодо відповідності КПК вимогам змагального типу кримінального процесу.

Розглянуто ознаки кримінального процесуального законодавства у контексті його відповідності основним рисам змагального та змішаного типу кримінального процесу, зосереджено увагу на шляхах усунення виявлених недоліків.

Ключові слова: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, прокурор, змагальний тип кримінального процесу, змішаний тип кримінального процесу.

Summary

Ivan Kanfui. Procedural management of the prosecutor at the stage of pre-trial investigation through the prism of the type of criminal process.

The purpose of the proposed article is an attempt to draw the attention of the scientific community to the unexplored in the doctrinal sense of the connection between the type of criminal process and the institution of procedural guidance by the prosecutor in the pre-trial investigation.

During the study of the question, attention was drawn to the fact that research in recent years has focused on the efforts of scientists to harmonize the provisions of the current criminal procedural legislation regarding procedural guidance with the traditional algorithms of the activities of specially authorized state bodies at the stage of pre-trial investigation. At the same time, the significant shortcomings of both the current Criminal Procedure Code of Ukraine and the conceptual miscalculations of its authors regarding the compliance of the Criminal Procedure Code with the requirements of an adversarial type of criminal process remain outside the attention of researchers.

The features of criminal procedural legislation in the context of its compliance with the main features of the adversarial and mixed type of criminal process are considered, attention is focused on ways to eliminate the identified shortcomings.

Key words: procedural management of pretrial investigation, prosecutor, adversarial type of criminal process, mixed type of criminal process.